

Međugeneracijska pravda i Rawlsov odgovor

Sažetak:

Ovaj se esej bavi pitanjem naše obveze da osiguramo pravdu prema budućim generacijama. Pitanje razlaže na tri dijela: prvo, predstavlja ideju političkog liberalizma u istoimenoj knjizi Johna Rawlsa, drugo, izlaže i komentira kritiku njegovih zaključaka koju su iznijeli Samantha Brennan i Robert Noggle u svom članku i treće, ispituje mogućnost da je rješenje problema međugeneracijske pravde, koji Rawls postavlja kao pretpostavku, logički izvedivo iz fundamentalnih dijelova njegove teorije. Esaj pokazuje da Brennanin zaključak da sudionici u početnom položaju trebaju odlučivati kao da znaju da u društvo ulaze u bilo kojem trenutku njihova života ne uspijeva riješiti početni problem. Osim toga, pokazuje da se, pretpostavimo li da je primarni interes većine ljudi ravnoteža između slobode i pravde, obveza pravde prema budućim generacijama može logički zaključiti iz uvjeta početnog položaja i društvenog ugovora.

ključne riječi: generacija, interes, pravda, liberalizam, obveza, društveni ugovor

I

 Dijete koje se u Hrvatskoj rodi za stotinu godina vjerojatno će zateći nešto drukčiji svijet nego što je ovaj na početku 21. stoljeća. Pored očitih političkih i tehnoloških promjena, razumno je očekivati i da će, na primjer, vodu piti iz plastičnih boca a automobil osamnaest godina nakon toga voziti na sunčevu energiju prije nego na benzin. Naravno, budemo li toliko sretni da imamo automobile ili da život na površini Zemlje bude moguć.

Slijedeći mogućnost ovako pesimističnog scenarija, zanimljivo je upitati se na koji način se brinemo za to da dijete rođeno za stotinu godina ima na raspolaganju jednake ili slične mogućnosti za sretan život kao i mi. Imajući na umu trendove u današnjoj svjetskoj politici, odgovor bi vjerojatno bio usmjeren prema očuvanju prirodnih resursa i ograničenju zagađenja prirode. Neki bi u odgovor uključili i odgovoran sustav međugeneracijske štednje i stabilan politički sustav koji omogućava slobodu i jednakost za sve građane. Osiguravanje jednakih mogućnosti za buduće generacije povlači sa sobom pitanje odgovornosti i, zatim, obveze prema tim generacijama. Ako bismo, naime, prihvatili da bi sljedeće generacije trebale u principu imati jednake početne mogućnosti kao i mi, a znamo da to u najvećoj mjeri ovisi od našeg ponašanja i uređenja svijeta, tada očito prihvaćamo da smo odgovorni za njihove mogućnosti.

Na pitanje naše odgovornosti i obveze za osiguravanje takvog stanja moguće je odgovoriti na najmanje dva načina: pozivanjem na *moralnu* odgovornost prema budućim generacijama i pozivanjem na *društveni ugovor* u kojem smo se mogli obvezati svim generacijama osigurati jednake mogućnosti. Argumentacija putem moralne odgovornosti karakteristična je, na primjer, za Vittoria Höslea¹, a u ovom ćemo eseju pobliže analizirati argumentaciju o društvenom ugovoru koju nudi John Rawls u svome djelu *Politički liberalizam*.

U ovom ću eseju izložiti dijelove Rawlsovog pogleda na politički liberalizam koji su relevantni za problem međugeneracijske pravde. Tema drugog dijela bit će prikaz komentara na Rawlsovu teoriju međugeneracijske pravde Samantha Brennan i Roberta Nogglea i ukazivanje na probleme koje taj komentar ne rješava. Esej zaključuje dokaz da je potrebu za međugeneracijskom pravdom moguće dosljedno izvesti iz Rawlsove teorije bez potrebe da se postavlja kao pretpostavka.

Rawlsov pogled na strukturu političke zajednice u direktnoj je vezi s njegovom koncepcijom odgovornosti za buduće generacije i stoga ću ponuditi kratak pregled Rawlsove teorije političkog liberalizma iznesen u istoimenoj knjizi u kojoj se proširuju i nadopunjuju ideje prvotno iznesene u knjizi *Teorija pravde*. Pritom ću se zbog relevantnosti usredotočiti na njegovo viđenje prvobitnog položaja i društvenog ugovora, a izostaviti neke druge, za našu temu manje važne argumente. Iznijet ću redom Rawlsove fundamentalne ideje političkog liberalizma relevantne za međugeneracijsku pravdu, potrebu za velom neznanja u početnom položaju te definiciju i način distribucije primarnih dobara.

Rawls svoje prvo predavanje počinje postavljanjem dvaju pitanja koja drži najrelevantnijima za opis političkog liberalizma: pitanje političke pravde u demokratskom društvu i pitanje tolerancije različitih "suprotstavljenih i nepomirljivih religijskih, filozofskih i moralnih doktrina" (Rawls, 1998). Ova se dva pitanja mogu prepoznati kao temeljna pitanja ne samo liberalizma, nego i bilo koje političkofilozofske koncepcije. Pitanje o pravdi, koje je relevantno za našu temu, pobliže opisuje kao (pitanje o onome) "što predstavlja najpogodniju koncepciju pravde za utvrđivanje nepristrasnih² uslova društvene saradnje između građana kao slobodnih i jednakih ličnosti i u potpunosti kooperativnih članova društva u toku celog života, iz jedne generacije u drugu" (Rawls, 1998). Posebno je značajno da Rawls pravdu opisuje kao karakteristiku demokratskog društva koja se proteže kroz generacije.

U istraživanju pravednog društva potrebno je definirati kakve principe ponašanje ili ustanova mora zadovoljavati da bi bilo pravedno. Dva principa pravde Rawls iznosi u *Teoriji pravde*, a revidirane ponavlja ovdje:

"a) Svaka ličnost polaže jednako pravo na u potpunosti adekvatnu shemu jednakih osnovnih prava i sloboda, koja je suglasna sa istom shemom za sve.

b) Društvene i ekonomske nejednakosti trebaju da zadovolje dva uslova: prvo, treba da budu vezane za položaje i službe koji su otvoreni za sve pod uslovima nepristrasne jednakosti mogućnosti; i, drugo, one treba da budu od najveće koristi članovima društva u najnepovoljnijem položaju³" (Rawls, 1998).

¹ Hösleov odgovor neće biti iznesen u ovom eseju, ali "moralna odgovornost" otprilike označava da je izvor naše odgovornosti za buduće generacije dobro djelovanje. Drugim riječima, ako želimo biti moralne osobe, tada imamo odgovornost prema budućim generacijama.

² "Nepriistrasan" je srpski prijevod engleske riječi "fair". Ista se riječ istovremeno u hrvatskim prijevodima Rawlsa koristi kao "pravičan". S obzirom na to da se obje riječi koriste kao prevodi istog originalnog termina, i u ovom će se eseju koristiti izmjenično osim ako je drukčije naznačeno.

³ Potrebno je napomenuti da je struktura *Političkog liberalizma* zapravo zbornik predavanja. Neke se definicije stoga djelomično preformulirane više puta ponavljaju u različitim dijelovima knjige. Na primjer, ova se dva principa pravde nešto izmijenjeni javljaju i u VII. predavanju na strani 313.

Bilo koja koncepcija pravde demokratske države ostvaruje se po Rawlsu kroz društvenu suradnju. Medugeneracijska pravda nije po tome ništa drukčija i utvrđivanje uvjeta za tu pravdu pretpostavlja utvrđivanje uvjeta društvene suradnje. Društvenu suradnju Rawls dijeli na tri dijela: prvo, suradnja se razlikuje od obične društveno koordinirane aktivnosti i provodi se pravilima koja su javno priznata i za koja se članovi društva slažu da pravilno upravljaju njihovim ponašanjem. Nadalje, Rawls govori da su za društvenu suradnju potrebni nepristrani uvjeti: oni koje svaki član društva može razumno prihvatiti, ako ih prihvate i svi drugi. Bitan je aspekt nepristranih uvjeta suradnje da “se koristi stvorene naporima svih pravedno raspoređuju i dijele iz generacije u generaciju” (Rawls, 1998). Naposljetku, ideja društvene suradnje “zahtijeva ideju racionalne koristi ili dobra za svakog učesnika” (Rawls, 1998). U proširenju prethodnog paragrafa, pravedno društvo u bitnome pretpostavlja društvenu suradnju kroz generacije.

Općenitu društvenu suradnju moguće je ostvariti koristeći različite koncepcije pravde i stoga je potrebno vidjeti koja koncepcija odgovara dvama kriterijima pravde spomenutima gore. Prvi je korak u organiziranju pravedne društvene suradnje određivanje uvjeta pod kojima će se ta suradnja odvijati i način njihova donošenja. Po Rawlsu, uvjeti pravedne društvene suradnje oni su koje su donijeli slobodni i jednaki građani u okolnostima u kojima nijedan nije imao nikakav oblik prednosti nad drugima (Rawls, 1998). Jasno je da se uvjeti društvene suradnje koji su doneseni pod nekim oblikom pritiska jednog ili grupe građana ne mogu nazvati poštenima.

Pitanje koje razumno slijedi iz ove činjenice jest kako organizirati situaciju u kojoj su građani oslobođeni svih oblika pritisaka? Pritom se uvjeti koji moraju biti zadovoljeni za jednaku početnu poziciju u odlučivanju o uvjetima društvene suradnje mogu shvatiti na širok način i obuhvatiti, na primjer, društveni položaj, obrazovanje i bogatstvo. Takvu hipotetičku situaciju, u kojoj su građani ogoljeni od svojih “specifičnih svojstava” i u kojem se ne nalaze pod “okolnostima sveobuhvatnog okruženja”, Rawls naziva “prvobitni položaj” (Rawls, 1998). Prvobitni se položaj uvodi kako bi se ustanovili nepristrani uvjeti suradnje i time stvorilo pravedno društvo.

Rawls govori da su ljudi u prvobitnom položaju samo predstavnici osoba koje će potpisati društveni ugovor (Rawls, 1998) zato što je prvobitni položaj samo hipotetičko sredstvo kojim se ustanovljava nehistorijsko (neostvarivo u povijesti) društvo. Stoga su osobe koje sudjeluju u stvaranju društvenoga ugovora za ustanovljavanje takvog društva samo “veštačke tvorevine” (Rawls, 1998) koje nam služe za racionalizaciju uvjeta pod kojima će se donositi nepristrane odluke o društvenom ugovoru. U tu svrhu pretpostavlja se da predstavnici imaju dvije moralne moći⁴ i normalne sposobnosti da budu kooperativni članovi društva.

U prvobitnom položaju predstavnici su ispod “vela neznanja” (Rawls, 1998) koji se uvodi u svrhu osiguravanja nepristranih uvjeta donošenja odluka. Oni ne znaju “društveni položaj, prirodnu obdarenost ili istorijske okolnosti pojedinih ličnosti kao [n]i sadržaj ... određenih koncepcija dobra” (Rawls, 1998), rasu, nacionalnu pripadnost, spol te različite prirodne obdarenosti poput snage i inteligencije (Rawls, 1998) osoba koje predstavljaju. Isto tako, ne znaju količinu prirodnih bogatstava koja im je na raspolaganju, niti nivo tehnologije njihovog društva (Rawls, 1998). Rezultat toga da se velom neznanja predstavnici stavljaju u položaj u kojemu ne znaju koja bi koncepcija pravednosti ili koje društveno uređenje bilo od koristi ljudima koje predstavljaju jest sposobnost da donose nepristrane odluke.

No, kako bi istovremeno bili u stanju donositi korisne odluke, predstavnici moraju znati koji popis osnovnih dobara je važan za osobe koje predstavljaju. Naime, bez obzira na to koju pravednu sveobuhvatnu doktrinu građani zastupali, za njeno je ostvarenje potreban nekakav

⁴ Te su dvije moralne moći “sposobnost za osjećanje pravde i za koncepciju dobra” (PL 51), ali njihova detaljna definicija nije od posebnog značaja za ovaj esej.

skup resursa. Rawls osnovnu listu primarnih dobara dijeli u pet grupa:

- a) "osnovna prava i slobode [koja su] takođe pobrojani u listi;
- b) sloboda kretanja i sloboda izbora poziva u okviru različitih mogućnosti
- c) ovlašćenja i prerogativi odgovornih službi i položaja u političkim i ekonomskim ustanovama osnovne strukture;
- d) prihodi i bogatstvo;
- e) društvena osnova samopoštovanja" (Rawls, 1998).

Ne ulazeći u detaljne komentare liste primarnih dobara, za koju Rawls ionako kaže da je podložna proširenjima, očito je da je za pravedno odlučivanje o dobrobiti građana potrebno pretpostaviti neke prihode i bogatstvo koje im je svima na raspolaganju pod jednakim početnim uvjetima. Definira ih kao: "... stvari za koje je ... racionalno da ih učesnici žele bez obzira na konačne ciljeve. Oni služe kao uopštena sredstva za realizaciju svih, ili najvećeg broja racionalnih sistema ciljeva" (Rawls, 1998, fusnota 13).

II

Ocrtavši pozadinu u koju Rawls stavlja raspravu o međugeneracijskoj pravdi, prelazimo na drugi dio eseja. U ovom ću dijelu predstaviti problem koji slijedi iz Rawlsove teorije početnog položaja, odgovor koji na njega nude Samantha Brennan i Robert Noggle i razloge zašto su ti odgovori nedostatni.

Esej Samanthe Brennan i Roberta Noglea "Rawlsovo zanemareno djetinjstvo"⁵ u pitanje postavlja Rawlsov stav prema djeci i, posredno, prema budućim generacijama. Esej pokušava analizirati utjecaj početnog položaja na interese djece u društvu i mogućnost uključivanja interesa djece u odlučivanje u početnom položaju. Istovremeno ispituje je li moguće riješiti sukob između ljudskog osjećaja za pravdu i koncepcije dobra putem razvoja osjećaja za pravdu u djece. Drugi dio eseja (koji je napisao Noggle) se prvenstveno bavi razvojem osjećaja pravde i problemom internaliziranja potrebe za kooperacijom te stoga nije značajan za našu temu. Usredotočit ćemo se, prema tome, na ono što je rekla Samantha Brennan.

Prisjetimo li se situacije u kojoj se nalaze predstavnici građana u početnom položaju, bit će očito da jedno pitanje ostaje neodgovoreno. Naime, čak i kada predstavnike stavimo ispod vela neznanja i postavimo im kao zadatak odlučivanje o pravednim uvjetima društvene suradnje, nisu li oni obvezni maksimalizirati korist baš za građane koje predstavljaju? Ili, drugim riječima, nije li posao predstavnika da za građane generacije koju predstavljaju postignu najbolji mogući dogovor o distribuciji primarnih dobara? I ne znači li tada da bi predstavnici napravili loš posao kada bi ograničili dobrobit građana danas u korist budućih generacija? Razumno je pretpostaviti da će predstavnici učiniti sve da maksimaliziraju dobit građana koje predstavljaju i stoga će društveni ugovor donesen od strane ovakvih predstavnika biti nepravedan prema budućim generacijama.

Rawls je prepoznao ovaj problem i u *Teoriji pravde* ga pokušao riješiti pretpostavkom "glava obitelji" (heads-of-families)⁶. Ta pretpostavka tvrdi da će sudionici u početnom položaju⁷ biti predstavnici obiteljskih veza i da će stoga osjećajem brige za članove svoje

⁵ "Rawls's neglected childhood". Naslov članka je moj prijevod.

⁶ Brennan u svojim argumentima ne naglašava značajno razliku između brige za djecu i brige za buduće generacije. Ovo je razumno jer se dokazivanjem potrebe za brigom za (nerodenu) djecu može izvesti potreba za brigom za buduće generacije uopće. Stoga ni ja neću naglašavati tu razliku.

⁷ U *Teoriji pravde* osobe u početnom položaju su još uvijek građani na koje će se odnositi veo neznanja. Tek u *Političkom liberalizmu* oni postaju predstavnici građana. I dok ova razlika ima značajnog utjecaja na njegovu teoriju u cjelini, razliku između predstavnika građana i samih građana kao sudionika u svrhu konciznosti možemo zanemariti.

obitelji osigurati pravednu raspodjelu primarnih dobara između generacija. Brennan ovu pretpostavku postavlja u pitanje na dva nivoa: prvo, govori da ova teorija ne može odgovoriti na pitanja pravde unutar obitelji. Naime, s obzirom na to da sudionici u početnom položaju znaju da su glave obitelji, ne moraju se brinuti hoće li imati manje moći jednom kada se veo neznanja digne i hoće li njihovi interesi u obitelji biti zadovoljeni (*Brennan i Noggle, 2000*). Time veo neznanja gubi svoju svrhu, a pravda unutar obitelji nije osigurana ničime osim dobrom voljom, za koju sudionici nemaju racionalnog razloga.

Moguć odgovor za obrazlaganje brige glava obitelji o članovima svoje obitelji jest pozivanje na njihov osjećaj privrženosti, za koji Brennan odmah u svojem drugom prigovoru naglašava da je pogrešan. Naime, briga za članove obitelji može i ne mora postojati i nema načina da ju racionalno pretpostavimo. Sljedeće, čak i da briga postoji, ne znamo koliko će se daleko u budućnost protezati. Naposljetku, ova pretpostavka ne odgovara na pitanje što je s onim sudionicima koji nemaju potomaka (*Brennan i Noggle, 2000*). Iz svih ovih razloga Brennan (kao, uostalom, i Rawls u *Političkom liberalizmu*) odbacuje pretpostavku o glavama obitelji i pokušava ispitati koje su posljedice uključivanja ili isključivanja djece iz društvenog ugovora.

Moguć je pristup rješavanju gore navedenog problema pravde unutar obitelji uključivanje djece kao sudionike u početni položaj⁸. No, sudjelovanje djece bi značilo da se odraslima smanjuje moć određivanja principa pravde. Također, odrasli koji nemaju djecu (ili po zakonu vjerojatnosti mogu očekivati da nemaju djecu) nemaju razloga da svoje interese ugrožavaju zbog dobrobiti onih koji im nisu važni. Uključivanje djece ozbiljno bi, uz to, ograničilo mogućnost da se dođe do valjanih principa pravde zato što djeca odluke donose na osnovu drukčijih motiva i mentalnih sposobnosti od odraslih. Kada bismo ih stavili iza vela neznanja i oduzeli im svijest o godinama, imali bismo sudionike koji su manje racionalni i smanjili obvezujuću prirodu društvenog ugovora. Brennan stoga odbacuje prijedlog uključivanja djece kao ravnopravnih sudionika u početni položaj (*Brennan i Noggle, 2000*).

No, i dalje ostaje obveza da se u svrhu ostvarivanja pravde pobrinemo za dobrobit djece. Ako ne možemo djecu uključiti u odlučivanje o društvenom ugovoru, jedini korak za koji Brennan smatra da ga možemo napraviti jest pronaći tko bi mogao zastupati njihove interese. U toj potrazi dobro zaključuje da bi sami odrasli sudionici mogli osigurati pravdu za djecu jer su svi, naime, jednom i sami bili djeca i imaju sposobnost pretpostaviti koje bi kriterije trebalo zadovoljiti za njihovu dobrobit. Ključan Brennanin korak koji vodi do toga da odrasli budu motivirani osigurati pravdu za djecu jest u tome da se odbaci Rawlsova pretpostavka da će sudionici ugovora iz njega izaći kao odrasle osobe i da se pretpostavi da iz početne pozicije u društvo ulaze u bilo kojoj dobi (*Brennan i Noggle, 2000*). U fusnoti se poziva na to da, dok Rawls nigdje ne spominje ovu pretpostavku, ipak implicitno uzima u obzir djecu time što kaže da se društvena suradnja odnosi na osobu tijekom cijela njena života. Kada bismo ovo pretpostavili, Brennan smatra da bismo osigurali da djeca ne budu stavljena u položaj manjih mogućnosti.

I dok ovaj odgovor pruža uvjerljivo rješenje problema, ono ipak pati od dvije ključne mane, pri čemu možemo kao manje važan zanemariti prigovor koji sama Brennan upućuje na osnovu paternalizma (jer je pravo roditelja na samostalno odlučivanje o odgoju svoje djece u principu izvedivo iz principa pravednosti). Prva je mana ovog rješenja moralni doseg teorije pravde, a drugi osobna odluka.

Imamo li na umu da je cilj političkog liberalizma određivanje koncepcije pravde koja omogućuje utvrđivanje nepristranih uvjeta društvene suradnje, područje na koje se politička koncepcija pravde može odnositi prilično je ograničeno. Ne može, naime, određivati ništa više od elementarnih uvjeta pod kojima slobodni i jednaki građani mogu ostvariti svoje

⁸ Pretpostavljamo da smo odbacili pretpostavku glava obitelji i da su stoga oba roditelja sudionici početnog položaja, kao i da nismo prihvatili teoriju da su sudionici zapravo predstavnici.

spособnosti. Elementarni uvjeti koje ta koncepcija mora određivati bili bi prošireni izvan njenog osnovnog zadatka kada bi predstavnici građana (ili građani) u početnom položaju bili prisiljeni imati na umu dobrobit djece. Iako je razumno tvrditi da se pravedno društvo ne može u potpunosti ostvariti ako se u njemu dopušta kršenje prava ijednog od članova toga društva, činjenica da u svakoj ustavnoj demokraciji postoji sukob prava opravdava nas ako neka prava ograničimo za dobrobit drugih prava i pritom osigurava da takvim ponašanjem ne ugrožavamo pravdu.

Ono što bi Brennan trebala pokazati jest: prvo, da je ozbiljnija prijetnja po pravdu to da prilikom donošenja društvenog ugovora nemamo na umu interese djece nego što je ograničavanje prava u potpunosti racionalnih sudionika društva na samostalno odlučivanje o svojem i o životu neracionalnih sudionika društva; drugo, da sudionicima u početnom položaju nije u interesu da uzmu u obzir prava djece (o interesu ću govoriti kasnije) i treće, da je pitanje interesa djece pitanje koje se mora riješiti na razini društvenog ugovora i koje nije moguće osigurati općim principima pravde (recimo, tako da odredimo da se sve odredbe društvenog ugovora odnose na sve članove društva bez razlike). Kada bi dokazala ove tri stvari, obrazložila bi potrebu da društveni ugovor postane jedan prilično detaljan opis svih mogućnosti budućeg društva. Brennan ne spominje nijedan od ova tri prigovora u svojem tekstu.

Drugi prigovor pretpostavlja da je Brennan u pravu i da je uistinu najbolje rješenje da sudionici u društvo ulaze u bilo kojoj dobi. Smatram da se ovom pretpostavkom problem dobrobiti djece ne rješava ni na koji bitno drukčiji način od onoga na koji bi se riješio da ove pretpostavke nema. Naime, ako sudionici u početnom položaju znaju da bi u društvo mogli ući u bilo kojoj dobi⁹, razumno je pretpostaviti da će htjeti minimalizirati štetu po sebe dok su djeca, a istovremeno maksimalizirati mogućnosti koje će imati u trenutku kada budu bili društveno sposobni ispunjavati svoje sposobnosti. Drugim riječima, htjet će osigurati da ih se kao djecu obrani od nasilja, maltretiranja i netolerancije i istovremeno osigurati da imaju maksimalne mogućnosti za ostvarivanje dobrog života kada odrastu. Pritom je za kritiku Brennaninog rješenja u ovom prigovoru bitna hijerarhija interesa.

Po hijerarhiji interesa smatram da će sudionici u početnom položaju više cijeniti i pokušati osigurati kasniju mogućnost da ostvare svoje sposobnosti nego što će se brinuti za osiguranje svojih prava kao djece. To, naravno, ne znači da će zanemariti svoja "dječja" prava, nego samo da će im pretpostaviti osiguravanje mogućnosti jednom kada odrastu. U završnici, to znači da će osigurati minimalne osigurače protiv kršenja prava kako sam ih naveo gore, a tada punu pažnju okrenuti određivanju pozicije kada odrastu. Maksimaliziranje mogućnosti koje su na raspolaganju odraslim sudionicima društvenog ugovora bit će važnije nego prava djeteta zato što je njihovo odraslo doba istovremeno jedini samostalan i najproduktivniji dio njihova cijelog života.

U tom trenutku Brennanina pretpostavka postaje suvišna. Naime, ako sudionici pod njenom pretpostavkom uistinu u društvenom ugovoru na prvo mjesto stavljaju izjednačavanje mogućnosti za odrasle osobe, a tek tada osiguravaju prava djece, tada je ta pretpostavka nepotrebna. Dovoljno je pokazati da je sudionicima koji odluku donose bez Brennanine pretpostavke u interesu osigurati prava protiv nasilja, maltretiranja i netolerancije za djecu i briga za djecu je time dovršena. Interes sudionika za elementarna prava djece (a zbog njih Brennan i uvodi svoju pretpostavku) prisutan je zato što: a) su sami bili nekad djeca i b) (kao što rekoh gore) zato što se pravedan društveni ugovor mora jednako odnositi na sve članove zajednice, a u interesu im je osigurati prava na zaštitu za sebe. Zato Brennanin prijedlog ne rješava pitanje na zadovoljavajuć način.

⁹ Naravno, opet je moguće umjesto ovoga reći: "ako predstavnici znaju da će njihovi građani biti bilo koje dobi". Bitna razlika na ovoj razini rasprave ne postoji.

III

No, kritikom Brennanina odgovora odbacili smo i jedino dosad ponuđeno rješenje na pitanje o pravima budućih generacija. Jednostavan drugi odgovor, koji u tekstu spominje i Brennan, jest Rawlsov:

“Umesto da zamislimo (hipotetički i neistorijski) neposredan sporazum između svih generacija, mi možemo da zatražimo od učesnika da se dogovore o principu štednje uz još jedan uslov: da moraju imati na umu to da su takav princip primenjivale i sve *prethodne* generacije. Prema tome, korektan princip je onaj koji bi pripadnici bilo koje generacije (pa time i svih generacija) usvojili kao princip koji će ta generacija primenjivati, a voleli bi da su ga primenjivale sve prethodne generacije (i da će ga primenjivati sve buduće generacije), bez obzira koliko daleko gledali u prošlost (ili budućnost).” (Rawls, 1998, *kurziv autorov*)

Gore ponuđeni odgovor rješava pitanje ovoga eseja: kada bi se sudionici u početnom položaju brinuli o dobrobiti budućih generacija kao da se brinu o dobrobiti svoje, ne bi postojali nikakvi razlozi za zabrinutost. Nažalost, obrazloženje ovog odgovora u *Političkom liberalizmu* samo je neznatno dulje od ovoga citata gore. Osnovni je prigovor ovom objašnjenju taj da je *pretpostavka*. Drugim riječima, ograničava univerzalnost teorije i postavlja pretpostavku s kojom se ne moramo nužno na osnovu ostalih dijelova teorije složiti. Stoga ćemo u završnome dijelu ovoga eseja vidjeti koji niz argumenata može unutar Rawlsove teorije dovesti do ovog objašnjenja međugeneracijske pravde.

Za početak, vratimo se onome što je uopće dovelo do pisanja o ovoj temi: pretpostavka da mi (ili, u adaptiranoj situaciji, donosioci društvenoga ugovora) imamo obvezu osigurati jednake mogućnosti budućim generacijama. Način na koji se ostvaruje cilj političkoga liberalizma (ravnoteža između slobode i jednakosti - Rawls, 1998), kako ga iznosi Rawls, jest odgovor na fundamentalno pitanje o koncepciji pravde najpogodnijoj za uređivanje nepristranih uvjeta društvene suradnje. Ovakav cilj nemoguće je ostvariti ako se resursi ne raspoređuju ravnomjerno iz jedne u drugu generaciju. Izvor *obveze* međugeneracijske pravde nalazi se u prvome principu pravde, koji je da “svaka ličnost polaže jednako pravo na u potpunosti adekvatnu shemu jednakih osnovnih prava i sloboda” (Rawls, 1998). Ako prihvatimo ovaj princip pravde, tada smo obvezni uzeti u obzir interese budućih generacija.

Pitanje koje logički slijedi iz ovoga i koje direktno utječe na odlučivanje o tome hoćemo li se u početnom položaju brinuti za buduće generacije ili ne jest “koji su *motivi* za prihvaćanje obveza koje nalažu principi pravde za sve generacije”. Odgovor na to pitanje Rawls nalazi u *interesima* građana sudionika društva koje sudionici u početnom položaju moraju uzeti u obzir prilikom donošenja odluka. Rawls tu tvrdnju iznosi na više mjesta: “oni u svom izboru principa moraju da izraze političku koncepciju koju smatraju najrodnijom fundamentalnim interesima građana koje predstavljaju” (Rawls, 1998) i “U pravdi kao nepristranosti [sadržaj političke koncepcije pravde] čine principi pravde koje učesnici u prvobitnom položaju biraju u nastojanju da unaprijede interese onih koje predstavljaju” (Rawls, 1998). S obzirom na to da iz početka znamo da je cilj političkog liberalizma naći ravnotežu između tradicije slobode i jednakosti, tu ravnotežu u ovome eseju možemo pretpostaviti kao fundamentalni interes građana. Ako je, pak, jedan od načina (i stoga onaj motiv koji tražimo) da zadovoljimo interes ravnoteže između slobode i jednakosti slijeđenje principa pravde kako su navedeni gore, tada predstavnici moraju prilikom donošenja odluke imati na umu buduće generacije.

Pretpostavka argumenta koja u ovome zaključivanju nije obrazložena jest da iz interesa ravnoteže slobode i jednakosti slijedi da moramo uzeti u obzir dobrobit budućih generacija. Naposljetku, ako znamo da smo pripadnici jedne generacije, a ne znamo sigurno jesu li prijašnje štedjele da bi nama osigurale jednake mogućnosti, nemamo interesa štediti za budućnost. U tom slučaju činjenica da slijeđenje principa pravde utječe na naš fundamentalni

interes (ravnoteža slobode i jednakosti) neće biti jača od činjenice da bi on mogao biti ugrožen nedostatkom primarnih dobara jer je veća opasnost za njegovo ostvarenje manjak resursa nego nepotpuna politička koncepcija pravde. Čitava se debata u tom trenutku prebacuje na područje obrazloženosti očekivanja da su prijašnje generacije ostavile dovoljnu količinu resursa da principi pravde koji omogućuju ostvarivanje ravnoteže slobode i jednakosti ne budu ugroženi manjkom resursa.

Obrazloženost očekivanja da su prijašnje generacije koristile, da uzmemo Rawlsovu terminologiju, principe štednje kakve su imale interesa da su koristile generacije prije njih podsjeća na teoriju igara. Razlozi da očekujemo da su ranije generacije štedjele za dobrobit novih zasnivaju se na tome jesu li ljudi po prirodi pesimistični ili optimistični i na tome kakvi su razlozi, ako ih ima, da se objektivno očekuje da su prijašnje generacije štedjele. Razrada argumentacije ovako ozbiljnog problema uveliko bi nadmašila opseg ovoga eseja i stoga će biti dostatno ako prihvatimo da je u principu moguće unutar Rawlsove teorije obrazložiti obvezu da štedimo za buduće generacije, a da to ne donosimo kao pretpostavku.

Literatura:

1. Brennan, Samantha i Noggle, Robert (2000) "Rawls's neglected childhood: reflections on the original position, stability, and the child's sense of justice": U: Davion, V.; Wolf, C. (ur.): *The idea of a political liberalism*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers. Str: 46-72.
2. Höfle, Vittorio (1996) "Filozofija ekološke krize". Zagreb: Matica hrvatska
3. Rawls, John (1999) "Theory of justice". New York: Belknap pr
4. Rols, Džon (1998) "Politički liberalizam". Beograd: Filip Višnjić

INTERGENERATIONAL JUSTICE AND RAWLS' ANSWER

Summary:

This paper addresses the issue of our obligation to ensure justice for future generations. It does this by first, presenting the idea of political liberalism in John Rawls's book of the same name, second, by presenting and commenting the critique of his conclusions in the article by Samantha Brennan and Robert Noggle and third, by reviewing the possibility that the solution to the intergenerational justice problem, which Rawls put as an assumption, may instead logically follow from the fundamental parts of his theory. The paper shows that Brennan's conclusion that the parties in the original position should reason with the knowledge they would enter the society at any stage of their lives does not successfully solve the basic problem. Additionally, it shows that if we suppose that most people have the primary interest in balance between freedom and justice then the obligation of justice towards future generations under the conditions of the original position and the social contract may be logically drawn.

keywords: *generation, interest, justice, liberalism, obligation, social contract*